

Filozofijsko razumijevanje tradicionalnog odgoja u odnosu na suvremeni u obitelji i primarnom obrazovanju

Ivković, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:075197>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Jelena Ivković

FILOZOFIJSKO RAZUMIJEVANJE
TRADICIONALNOG ODGOJA U ODNOSU NA SUVREMENI
U OBITELJI I PRIMARNOM OBRAZOVANJU

Diplomski rad

Petrinja, srpanj 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Jelena Ivković

FILOZOFIJSKO RAZUMIJEVANJE
TRADICIONALNOG ODGOJA U ODNOSU NA SUVREMENI
U OBITELJI I PRIMARNOM OBRAZOVANJU

Diplomski rad

Mentor rada:

prof. dr. sc. Tomislav Krznar

Petrinja, srpanj 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. ODGOJ I OBITELJ.....	3
3. TRADICIONALNI ODGOJ U OBITELJI.....	5
3.1. <i>Autoritet</i>	6
3.2. <i>Manipulacija</i>	9
3.3. <i>Odgoj i religija</i>	10
4. ODGOJ U SUVREMENOJ OBITELJI	12
4.1. <i>Demokracija</i>	14
4.2. <i>Kriza suvremene obitelji i odgoja</i>	17
5. POGLED ANTIČKIH FILOZOFA NA ODGOJ	20
6. ODNOS TRADICIONALNOG I SUVREMENOG ODGOJA U PRIMARNOM OBRAZOVANJU	26
7. DALJNJA FILOZOFIJSKA ODREĐENJA U RAZUMIJEVANJU ODGOJA.....	30
8. ZAKLJUČAK.....	32
9. LITERATURA	34
Izjava o izvornosti diplomskog rada.....	37

SAŽETAK

Odgoj je kroz cijelu povijest ljudskog roda neizostavan dio osobnog i društvenog razvoja djeteta. Čovjek ima potrebu odgajati i biti odgajan, razlozi tome su potrebe iz unutrašnjih, psiholoških razloga ili utjecaja nekih vanjskih faktora. Koliko je važna uloga odgoja u životu nalažu činjenice u vezi s istim, a to je da odgoj utječe na djetetovo stvaralaštvo, kritičko mišljenje, znanje, moći, emocionalno stanje te na sposobnosti i vještine. Bez takvog razvoja dijete bi bilo primitivno s nikakvom svrhom u životu te ne bi bilo sposobno napredovati i razvijati se. Čovjek i odgoj su u uskoj vezi jedan s drugim jer bez odgoja nema života, a odgoj je nemoguć bez čovjeka. Ljudi se po svojoj kulturi i ponašanju razlikuju od ostalih živih bića, a odgajani su u obiteljskoj i društvenoj zajednici. Način i metode odgajanja mijenjale su se kroz prošlost, a mijenjaju se i u današnjem, modernom svijetu jer odgoj je proces koji ne prestaje i uvijek ima mjesta napretku. Cilj ovog rada je pokušati dati odgovor na to koji je najbolji način odgajanja u obitelji i primarnom obrazovanju te kako članovi obitelji i društvo utječu na razvoj djeteta. Filozofija odgoja nalaže kako je odgoj proces koji konstantno traje, uvijek se radi na poboljšanju istog i mora se prilagoditi dobi i interesima djeteta. Navode se neka rješenja i nedostaci tradicionalnog i suvremenog načina odgajanja te mišljenja o odgoju antičkih i suvremenih filozofa. Potrebno je pronaći ravnotežu između tradicionalnog i suvremenog pristupa u odgoju djeteta u obitelji i primarnom obrazovanju koja će se na najadekvatniji način prilagoditi interesima i potrebama djeteta.

Ključne riječi: dijete, filozofija odgoja, odgoj, suvremeni odgoj, tradicionalni odgoj

SUMMARY

Education has been an essential part of personal and social development of children throughout the history of humankind. Humans have the need to educate and be educated, driven by internal psychological reasons or influenced by external factors. The importance of education in life is dictated by the facts that education impacts a child's creativity, critical thinking, knowledge, abilities, emotional state, as well as their capacities and skills. Without such development, a child would be primitive with no purpose in life and incapable of progressing and growing. Education and humans are closely connected because without education, there would be no life, and education is impossible without humans. Humans differ from other living beings in terms of culture and behavior, and they are raised within family and societal communities. The methods and approaches to education have changed throughout history, and they continue to evolve in today's modern world because education is an ongoing process that allows progress. The aim of this paper is to attempt providing an answer to what the best way of family upbringing and primary education is, as well as how family members and society influence a child's development. The philosophy of education dictates that education is a continuous process, always striving for improvement and must be tailored to the child's age and interests. Some solutions and shortcomings of traditional and contemporary approaches to education are mentioned, as well as the thoughts of ancient and modern philosophers on education. It is necessary to find a balance between traditional and contemporary approaches to a child's education in the family and primary education, one that will adapt to its interests and needs in the most appropriate way.

Keywords: child, philosophy of education, education, contemporary education, traditional education

1. UVOD

Čovjek je živo biće koji se značajno razlikuje od ostalih živih bića na svijetu. Zašto? Iz fizičkog aspekta važna je evolucija čovjeka u kojima su se formirala ljudska biološka svojstva. Specifično je što su ljudi živa bića koja se uspravno kreću te imaju veći mozak u odnosu na tijelo te posjeduju fizičke osobine po kojima se razlikuju od ostalih živih bića. Smatra se da je najveća razlika u društvenom aspektu čovjeka, a to je ponašanje, stvaranje čovjeka i međuljudski odnosi. Svi ljudi imaju svoje potrebe, osjećaje, razum, moral i svakako svijest. Također, potrebu za razmišljanjem, rješavanjem problema, planiranjem i pripadanjem određenoj zajednici.

U ovom diplomskom radu analizirat će se društveni aspekt čovjeka, ona ljudska društvena strana koja ima potrebu za odgojem. Kroz čitavu povijest čovječanstva odgoj je neizostavan i važan dio istoga. Kako bi se odgoj uopće mogao razumjeti, najprije se mora utvrditi od koga potječe, a to je čovjek. Mora se znati da je odgoj nemoguć bez postojanja čovjeka jer od njega i potječe. Naravno, život je moguć i bez odgoja, ali tada bi ljudi živjeli primitivno, izgubili bi svrhu života i ne bi bilo mjesta napretku i razvijanju čovjeka. Ljudima je odgoj potreban jer bez njega ne bi mogli preživjeti. Važno je znati kako je odgoj uvjet života čovjeka te je dio njegovog kulturnog života. Po kulturi se čovjek razlikuje od ostalih živih bića, a kao kulturno i ljudsko biće moguće ga je odgojiti. Smatra se da je čovjek utemeljen u odgoju, a odvija se u ljudskoj zajednici, obiteljskoj zajednici i u društvu. Unutar svake zajednice, obitelji i društva postoji neki zakon i red te u cijeloj ljudskoj povijesti određivale su se granice što djeca smiju, a što ne smiju raditi. Te granice mogu biti iskazivanje moći odrasle osobe nad djetetom, a s druge strane odrasli i djeca mogu sami odrediti svoje granice. Tako se razlikuje odgoj u tradicionalnoj i suvremenoj obitelji te u primarnom obrazovanju. Na početku ovog diplomskog rada definirat će se osnovni pojmovi, a to su odgoj i obitelj koji su svakako dva temeljna pojma u shvaćanju tradicije i suvremenosti istoga. Nadalje, u drugom dijelu rada navest će se različite vrste tradicije u obitelji i njezine značajke. Objasnit će se što je tradicija u obitelji, što ona podrazumijeva te kako obitelj postoji kao tradicija moći već stoljećima. Također, spomenut će se i objasniti pojmovi koji su neizostavan dio tradicionalnog odgoja, a to su autoritet, manipulacija te odgoj i religija. U trećem dijelu rada govorit će se o odgoju u suvremenoj obitelji. Definirat će se značajke suvremenog odgoja, što taj odgoj podrazumijeva te kako je nastao. U glavnom cilju ovog rada

usporedit će se tradicionalni odgoj sa suvremenim odgojem te će se analizirati različita rješenja problema odgoja. Također, navest će se i objasniti pojmovi demokracija i kriza suvremene obitelji i odgoja koji su ključan dio suvremenog odgoja te odnos filozofije i odgoja. U četvrtom dijelu rada prikazat će se razmišljanja i stavovi antičkih filozofa o odgoju, oni su se suočavali s istim problemima i pitanjima u vezi odgoja s kakvima se ljudi susreću u današnje vrijeme. Moglo bi se reći da je odgoj neizostavan dio životne zajednice te se kroz cijelu prošlost i sadašnjost provlače slična pitanja i razmišljanja koja će se dalje otkrivati u ovom diplomskom radu. Pitanja i razmišljanja o odgoju odnose se na ispravan način odgajanja te ciljevima istoga. Važno je znati kako bi se razumio odgoj danas, potrebno je razumjeti povijest odgoja i kako je utjecao na današnji svijet. U petom dijelu rada govorit će se o ciljevima koji se odnose na tradicionalni i suvoremeni odgoj u primarnom obrazovanju. Objasnit će se kako funkcionira tradicionalni odgoj, a kako suvoremeni te će se navesti njihovi ciljevi. Istaknut će se važnosti učitelja u suvoremenoj nastavi te će se na kraju četvrtog dijela usporediti tradicionalni i suvoremeni odgoj u primarnom obrazovanju. Na samom kraju ovog rada, navest će se važna obilježja filozofijskog daljnjeg određenja razumijevanja odgoja jer je odgoj neodvojivi dio filozofije te je vječito prisutan u njoj. To je važno jer filozofija odgoja nastoji odgovoriti na sva pitanja koja se tiču odgoja i obrazovanja, a ta pitanja bitno utječu na napredak i razvoj cjelokupne životne zajednice koji je ujedno i sam smisao ljudskog postojanja.

2. ODGOJ I OBITELJ

Odgoj i obitelj dva su temeljna pojma koja su potrebna objasniti za analizu i usporedbu odgoja u tradicionalnom i suvremenom smislu. Također, neodvojivi su jedan od drugoga te postoje od početka ljudske povijesti te bi se moglo reći da bez njih svijet kakav danas postoji ne bi bio moguć. Stevanović je (1974; prema Vukasović, 2000) upotrijebio pojam odgoja kao proces formiranja čovjeka kao ljudskog bića u svim njegovim fizičkim, kognitivnim, moralnim, estetskim i radnim kvalitetama. Osnovni cilj odgoja je prenošenje iskustava ljudi, kulture i civilizacije na buduće mlade naraštaje koji se pripremaju za život. U tom procesu mladi prihvaćaju znanja, umijeća i navike, razna postignuća znanosti, norme i pretpostavke do kojih su došli njihovi prošli naraštaji. Pripremanje mladih ljudi za život i rad u društvu kako bi nastavili raditi djela koje je čovjek započeo i obavljao u svom povijesnom razvijanju do danas, jedna je od osnovnih pretpostavki postojanja i razvoja ljudskog društva. Čehok (1997) ističe kako je odgoj u svojoj biti stvaralački akt usmjeren na budućnost ljudi održavanjem stalnosti kulturnog života. Može se reći kako je odgoj ukratko stvaralačko ostvarivanje budućnosti. Prema Poliću (1993) čovjeku je odgoj itekako potreban i bez njega čovjek ne bi mogao preživjeti. Za ljude je odgoj uvjet života i kulturni život, ta kultura je djelatnost koja vodi brigu i poštuje svoj predmet. Čovjek se za razliku od životinja ne rađa u prirodnom stanju nego u ljudskoj neprirodnosti koja je jedino moguća za kulturni život. Ono će se odgojem uozbiljiti, a čovjekova ljudska strana je utemeljena u odgoju. Dijete ne zna uvijek jasno što želi, ali zna sigurno i pokazuje što ne želi. Odgoj ne bi trebalo usmjeravati samo prema dječjim potrebama i željama, već dijete teži da se odgojem zadovolje njegove potrebe u kojima će se razvijati. Čehok (2004) ističe kako izvorni odgoj znači obiteljski odgoj, a to je odrastanje djeteta kod njegovih roditelja u napetosti muškarca i žene. Obitelj nije suprotna prirodi, već se u ljubavi koristi prirodnim u čovjeku. Također, prastanica je odgoja jer se u njoj odgoj očituje baš kao ljubav. Odgoj je čista ljubav, a svaka ljubav pripada djetetu. Odgoj je osnovni mehanizam oblikovanja čovjeka, njegovog oblikovanja u zrelu i društvenu osobu. Nadalje, on uključuje znanje, vrijednosti, pripadnost društvu te je proizvod misaonih, društvenih i ekonomskih čimbenika. Bitno kod odgoja je znati da je namjerno djelovanje koje se uvijek događa u određenim društvenim okolnostima te kao posljedicu toga vođeno je svakakvim očekivanjima (Krznar i Zrno, 2019).

Prema Pintar (2022) postoje dva pristupa u odgoju djece, a to su psihološki i sociološki. Psihološki je onaj koji je usmjeren prema djetetovim potrebama i na dijete se gleda kao na nekoga tko nema razvijenu racionalnost i odgovornost te je emocionalno zavisno i

ranjivo dijete koje ima potrebu za različitim iskustvima. S druge strane, sociološki pristup predstavlja djecu koja su kreativna i stvaraju vlastitu kulturu, oblikuju iskustvo svog djetinjstva te aktivno sudjeluju u različitim promjenama.

Janković stručno definira obitelj kao „živi sustav koji predstavlja organiziranu, razmjerno trajnu, reproduktivnu društvenu cjelinu s ograničeno promjenljivim obrascima ponašanja vezanim za uloge, strukturu i način djelovanja“ (Janković, 1995; str. 445). Zna se da dijete najveći dio vremena provodi u obitelji, članovi obitelji su prvi skrbnici i odgojitelji. U obitelji stječe prva iskustva, doživljava, veselje te se razvija emocionalni, socijalni i intelektualni život. Iz tog razloga je bitno osigurati djetetu ispravan odgoj već od najranije faze. Smatra se kad dijete krene u školu da su roditelji dužni dati podršku, sigurnost, toplinu, razumijevanje te osigurati materijalne i druge uvjete. Obiteljski odgoj zajedno sa školskim odgojem izgrađuje uravnoteženu i cjelovitu ličnost. U obitelji je važna radna i opuštena atmosfera, mora se osjećati uzajamna povezanost, poštovanje, iskrenost, odgovornost i srdačnost među članovima obitelji. Prema Mlinarević (2022) obitelj ima najvažniju ulogu u odgajanju te cjelovitom razvoju djece. Važno je da djeca imaju funkcionalnu obitelj u kojoj prevladava topli, emocionalni odnos i uzajamna komunikacija u obitelji jer to utječe na djetetov doživljaj odnosa s ostalim ljudima i na daljnji odgoj djece u budućnosti. Međusobni odnos oca i majke je od ključne važnosti. Odgoj u obitelji je jako složen i osjetljiv odnos i proces oblikovanja čovjeka te razvoja njegove ličnosti. Nadalje, u obitelji se događaju prvi društveni kontakti, iskustva i vrijednosti te je ona temeljna socijalna zajednica koja daje osnovu odgoju i socijalizaciji djeteta. Dijete u toj zajednici stvara i određuje vlastiti razvoj te izgrađuju socijalnu strukturu i njeguju obiteljsku kulturu. Obiteljski odgoj pruža osnove za izgradnju slobodne, svestrane, skladne i stvaralačke ličnosti. Mladi se pripremaju za profesionalni život i rad te za brak i obiteljski život (Stevanović, 2000). Krznar ističe misli filozofkinje Gordane Bosanac, „odgoj i obrazovanje, uzeti u cjelini i zasebno, zapravo konstrukcije odnosa, a svaki je odnos zapravo neki proces, konkretno didaktički proces, proces poučavanja, i to proučavanja kao prijenosa“ (Krznar, 2022; str. 491). Nadalje, ističe kako je didaktičko vrijeme svaka faza odgoja i obrazovanja, a u isto vrijeme je povijesni rezultat. Ljudi su najveći napor ulagali u razradi i oblikovanju onoga biti čovjek.

3. TRADICIONALNI ODGOJ U OBITELJI

Postoje različite vrste tradicije u obitelji i svaka obitelj razvija svoju. One mogu biti radne, religijske, kulturne, karakterne i drugo. Radne tradicije su one koje govore o vrijednoj perspektivnoj obitelji u kojoj su svi članovi obitelji složni te se zalažu sa svoju obitelj. U takvom tipu porodice nalaze se disciplinirani, odgovorni, vrijedni članovi obitelji. Nadalje, religijske tradicije se odnose na čuvanje i poštivanje religijskih običaja neke obitelji. One se mogu vidjeti po stilu oblačenja i ponašanju članova obitelji. Kulturne tradicije odnose se na roditelje koji koriste u što većoj mjeri kulturne sadržaje koje su im dostupne. Kod djece i svih ostalih članova porodice može se primijetiti iznimno kulturno ponašanje. Karakterne tradicije upućuju na iskrenost, poštenje, empatiju, dobrotu i brigu za drugoga. Tradicijama se obično označavaju radnje ili postupci prema pisanim ili nepisanim pravilima (Stevanović, 2000).

Tradicija je vrijednost ako se shvati da je poveznica prošlosti i budućnosti. Razvoj na duhovnom i moralnom planu postoji u znaku tradicije jer sama svrha razvoja ne negira kontinuitet na kojemu se temelji ideja tradicije. Ona podrazumijeva običaje, vrijednosti, principe koji su se u prošlosti pokazali kao smisleni i korisni za život ljudske zajednice te su se prenosili s koljena na koljeno. Obitelj stoljećima postoji kao struktura moći u kojoj muškarac ima apsolutnu moć nad ženom, a oni zajedno nad djecom. Ta moć se odnosi na sve društvene, političke i psihološke aspekte života. Hijerarhija kreće od muškarca, žena je ispod njega, slijede sinovi te se na samom kraju hijerarhije nalaze kćeri. Uspješan brak ovisio je o ženinoj podređenosti mužu, a svrha odgoja je bila natjerati dijete na poslušnost i prilagodbu onima na vlasti. Ideal tradicionalne obitelji bio je izostanak sukoba, ako su djeca bila neposlušna i nisu se znala ponašati, krivilo se roditelje za loš odgoj (Juul, 2011).

Osobito obilježje tradicionalne obitelji bilo je to što su u njoj živjeli ljudi zajedno jer su bili nagnani svojim potrebama i željama. Za izdržavanje pojedinca bio je zadatak muškarca, a opstanak vrste zadatak žene (Arendt, 1991). U povijesti je žena morala dokazivati i braniti svoje pripadanje zajednici te se morala truditi da svoju rodnu karakteristiku pokaže kao vrijednosnu u društvu. Zbog patrijarhata žena je bila u stalnoj napetosti i naporu te se na nju gledalo kao na nešto negativno i nebitno. Iako je pripadanjem u prirodi u potpunosti jednaka s muškarcem, ona postoji, ali nije u jednakom značaju kao muškarci. Nadalje, ona ne postoji ni u stvaranju filozofije, znanosti, umjetnosti te općenito povijesti. Dakle, žene ne sudjeluju u povijesti stvaranju svijeta, već samo u rađanju istoga. Žena je zatvorena u privatnom, ograđenom vlasništvu te nema nikakve mogućnosti izaći iz toga. Tek se pomak

vidi u modernom, građanskom svijetu kada će u početku postati dio radne snage, a tek kasnije sudionik u borbi za jednakost s obzirom na spol i druge postavljene razlike (Bosanac, 2005). Stevanović je (1981; prema Klajn, 2000) istaknuo kako tradicionalni tip obitelji čini seljak s privatnim poljoprivrednim posjedom te su se takve obitelji najčešće razvijale tamo gdje je bila jako spora industrijalizacija i urbanizacija. Obiteljske uloge u tom patrijarhalnom tipu obitelji bile su strogo podijeljene, hijerarhijski odnosi su se stvarali prirodno te su se morali poštivati. Otac koji je bio starješina kuće birao se po biološkim kriterijima, spol je bio najbitniji, to je mogao biti isključivo muškarac. Žene nisu imale nikakvu nadmoć u usporedbi s mužem, morale su biti mlađe od njih te naravno njihove potencijalne sposobnosti nikad nisu došle do izražaja. U nekim naročito zaostalim područjima može se naći još nekadašnji tip patrijarhalne obitelji koja predstavlja ekonomsku i hijerarhijsku zajednicu. U tim obiteljima su uloge strogo podijeljene članovima obitelji te se hijerarhijski odnosi strogo poštuju. Muškarac ima nadmoć nad ženom jer je tradicionalno superiorniji od nje. Nadalje, na odgojnom planu u seoskoj obitelji djeca nemaju mogućnosti kao gradska. U učenju je dijete prepušteno sebi i nije uključeno u različite aktivnosti izvan škole. Međutim, djetetu se zato posvećuje veća briga oko prehrane, odjeće, obuće, pristojnom ponašanju i obavljanju nekih kućanskih poslova. Seoska djeca gotovo da nemaju slobodno vrijeme, pomažu roditeljima i bave se ratarstvom, stočarstvom i slično. Djeca u selu većinom završavaju svoje primarno obrazovanje te za daljnje školovanje putuju u veće gradove. Najčešće seoska djeca ostaju živjeti u gradovima gdje su se dalje školovali te posjećuju svoju obitelj na selu tijekom vikenda i praznika.

Golubović (2010) ističe kako se u filozofiji odgoja između tradicionalnog i suvremenog nameće glavni problem, a to je autoritet. U prošlosti se taj autoritet odnosio na roditelja, učitelja koji je prenosio znanje i za to se smatralo da je apsolutna istina. U današnje vrijeme pristup je drugačiji, odgovarajuće metode zamijenit će autoritet.

3.1. Autoritet

Autoritet postoji ako se u nekom društvenom, političkom, obiteljskom, školskom prostoru uspostavi odnos u kojemu nije prisutna jednakost moći između ljudi koji se očituje kao moć jednog čovjeka nad drugim. „Potreba za autoritetom javlja se ponajprije kada pravo u ime kojega se obnaša vlast u osnovi proizlazi jedino iz takozvanog „prava jačega“ (Renaut, 2015; str. 41). Moć je ljudska sposobnost koja djeluje ne sama, već kada se djeluje u skladu. Ono nikada nije svojstvo samo pojedinca, već pripada čitavoj skupini i postoji samo ako ta

skupina ostane na okupu. Kad se za nekoga kaže da ima moć, on ju ima dokle god ta skupina djeluje za tu osobu. Kad skupina nestane, nestaje i moć (Arendt, 1996).

Od samog početka ljudskog čovječanstva, patrijarhat je autoritet. Patrijarhalni odgoj, Stevanović definira:

„Patrijarhalni odgoj je u stvari odgoj u obitelji zasnovan na osnovama tradicionalnog odgoja u kome se njegovao kult muške glave obitelji. Muškarac je imao glavnu ulogu u obitelji, a odnosi su se zasnivali na poštovanju starijih i izvršavanju njihovih naredbi bez pogovora. Prema djeci i mladima pokazivala se velika strogost u pogledu ponašanja u odnosima prema rodbini, ostalim članovima domaćinstva i u pogledu ispunjavanja religijskih obreda“ (Stevanović, 2000, str. 543).

Odnosi u društvu patrijarhalne zajednice temelje se na poslušnosti i pokoravanju. Međuljudski odnosi postoje samo u obliku onih koji su nadređeni i podređeni, netko ili upravlja drugima ili drugi upravljaju njime, autoritet je uzajamni odnos. Tamo gdje je apsolutni autoritet, vrijede i sve objave njegova razuma i volje koliko se god mijenjale. Apsolutna poslušnost i pokornost autoritetu i vjera u njega, najveće je spoznajno i vrijednosno dostignuće autoriteta. Po svojoj naravni ono je tradicionalno, okrenuto prošlosti, statično i u odgojnom smislu začeto na načelu slušaj, pamti i ponovi (Polić, 2006a). Također, majčin odgoj bio je autoritaran. Prema tradicionalnim shvaćanjima, „Matrijarhat je forma rodovskog prvobitnoga društva kad je žena upravljala životom zajednice. Povezan je pojmom odgoj, predstavlja sintagmu matrijarhalni odgoj koji označava dominirajući utjecaj majke u životu djeteta“ (Stevanović, 2000; str. 543). Patrijarhat i matrijarhat utječu na odgoj djece nimalo suvremeno, već je ostatak starih tradicija koji izbjegavaju sve što je moderno.

Prema Arendt (1996) autoritet je dao svijetu stalnost i postojanost koja je potrebna ljudima zbog toga što su smrtna bića najnestabilnija bića. Njegov gubitak je ekvivalentan gubitku temeljnog načela svijeta. Najznačajniji simptom krize autoriteta je taj da se proširila na pretpolitička područja odgoja djece i obrazovanja gdje je autoritet oduvijek bio prihvaćen kao prirodna nužnost. Ta nužnost odnosi se na bespomoćnost i prirodnim potrebama djece. Svijet je u opasnosti da zaboravi vrijednost autoriteta, a gubitkom tradicije ljudi gube nit koja ih vodi putem prošlosti i sjećanja. Sjećanje i dubina su isto, čovjek ne može dosegnuti dubinu shvaćanja u sadašnjosti ako se ne sjeća prošlosti. Autoritet je dao svijetu stalnost i postojanost koja je potrebna svim ljudima na svijetu zbog toga što su smrtnici. S druge strane, odgajati dijete tako da se plaši autoriteta te da je jedina svrha pokoravanje iz straha je neispravna.

Stevanović je (1983; prema Košiček, 2000) naglasio da je roditelj pravi odgajatelj onda kad dijete roditelja prihvaća na drugačiji način. Dijete ne bi trebalo roditelju biti poslušno jer ga se boji, već zato što ga poštuje te ne prihvaća zahtjeve iz straha, već iz potpunog povjerenja. Djetetu se tada omogućava prirodan psihički i emocionalni rast te pun razvoj njegovih sposobnosti. Krznar (2022) ističe kako u odgoju i obrazovanju mora postojati odnos između autoriteta i slobode. Kao rezultat odgoja u najranijoj dobi djeteta i ulozi u obitelji, neizbježan je autoritet koji se javlja kao sigurnost u odgajanju. Nadalje, na autoritet se može gledati pozitivno koji je zaštitnički i stvaralački usmjeren prema razvoju čovjeka.

Fromm (1986) objašnjava kako je autoritet za mnogo ljudi najistaknutija odlika njihova karaktera. Neki su sretni jer se mogu pokoriti nekom autoritetu, a neki odbijaju pokoriti se naredbama. Fromm objašnjava autoritet u odnosu oca i sina u kojemu sin strahuje, sluša i ne protivi se svom ocu. Sve dok je otac živ, sinu je očeva volja jedini zakon, a nezavisnost je moguća tek s nadom u očevu smrt. To očekivanje očeve smrti može biti na svjesnoj ili nesvjesnoj razini. Prije nego se shvati bit ovakvog razmišljanja moraju se definirati tri važne odrednice nastanka autoriteta, a to su *Ono*, *Ja* i *Nad-ja*. *Ono* je prvobitni, urođeni oblik čovjekove ličnosti, a *Ja* je utjecanjem vanjskog svijeta preobraženo *Ono*. Za *Ja* se može reći da predstavlja um i svijest. Nadalje, nastanak *Nad-ja* se povezuje s odnosom oca i sina te će imati značajan utjecaj na autoritet. Dijete se u najranijoj dobi poistovjećuje sa svojim ocem. Zašto? Fromm smatra kako dijete prirodno ima seksualne nagone prema svojoj majci te tako stvara neprijateljstvo i ljubomoru u odnosu s ocem. Dijete se pod pritiskom i krivnjom odriče svojih nagona prema majci, ali posljedica toga je poistovjećivanje s ocem te introjektiranje zapovijedi oca jer je to najlakši način da smiri svoje nagone i želje. Iz tih razloga otac postaje apsolutni autoritet te se kasnije taj autoritet poistovjećuje s državnim, a država to itekako iskorištava. Ona zna da se masa ne bi mogla u potpunosti kontrolirati izričito fizičkom silom i sredstvima, već koristi *Nad-ja* odnos oca i sina koji je prije svega baziran na emotivnoj razini. Kasnije se taj odnos reflektira na autoritet države. Autoritet i *Nad-ja* u potpunosti su ekvivalentni. *Nad-ja* je pounutrašnjena vanjska sila koju država koristi te je ona djelotvorna jer sadrži te *Nad-ja* kvalitete. Autoritet koji posjeduje otac kasnije se nadopunjuje društvenim autoritetom, taj autoritet se na kraju zasniva na strukturi cijeloga društva.

3.2 .Manipulacija

Počeci filozofije odgoja smještaju se još u doba antike. U to vrijeme postajao je snažan interes za odgoj, a ne samo želja za znanjem. Tada se nije pitalo što je odgajanje i koji je cilj istoga, već je bilo jasno da je odgoj uvijek bio samo sredstvo ostvarenja nekog vanjskog postavljenog cilja. Obavezno se svodio na vanjsko oblikovanje djeteta, upravljalo se njegovim razvojem, to jest na instrumentalno djelovanje, na manipulaciju. Polić definira manipulaciju kao „doslovno rukovanje, a u nešto širem smislu upravljanje, je postupak kojim se nekoga ili nešto koristi kao sredstvo za postizanje određenog cilja“ (Polić, 2006a; str. 28). Nad nekime se upravlja na način koji je odredio manipulator, a to može biti izravno ili neizravno u cilju svoje koristi. Osoba koja manipulira nad djetetom ne radi to s namjerom da mu pomogne zadovoljiti njegove potrebe ili za razvoj djetetove moći, već isključivo manipulira zbog neke vanjske svrhe kojoj dijete treba služiti. Manipulacija se dugo vremena želi prikazati i izjednačiti zajedno s odgojem te onemogućuje razvoj djetetove osobnosti. Manipulacija nikoga nije zabrinjavala, to je bila svrha odgoja koja je bila očekivana. Zabrinutost bi postojala samo ako bi takav oblik odgoja bio neučinkovit. U tom smislu, podjela na ravnodušno obrazovanje i ravnodušan moralni odgoj bila je savršena podloga za ostvarenje svake volje za vlast. Ideja je bila da nikakvo obrazovanje samo po sebi ne čini ljude boljima te da je vrlo moguće odgojiti ljude koji su neuki. Dobrota se izjednačavala s poslušnošću onima koji znaju što je istina i što je dobro. Djeca su imala potpuno povjerenje u svoje očeve i divili su im se te se nisu pitali je li nešto dobro i zašto je nešto istina, to je ionako nešto što sami ne mogu spoznati u toj dobi. Tako grade svoje pouzdanje, osjećaj povjerenja i sigurnosti (Polić, 2006a).

Bez vlastitog identiteta djeca imaju veliku potrebu za posuđenim identitetom, onaj nalik njihovim očevima. Iz tog razloga očevi tisućama godina manipuliraju. Spremni su da vode svoju djecu, ali samo pod uvjetom da se vjeruje u njih te da ih se veliča. Djeca će samo na takav način dobiti sigurnost i zaštitu. Sila kojom je otac vladao u obitelji smatra se nužnom jer je čovjek prije svega društvena osoba, a ne politička životinja te nema ništa zajedničko s kaotičnim prirodnim stanjem. Nasilje bi se izbjeglo jedino monopolom u kojemu bi svi članovi bili u strahu i slušali svog vladara. Kućanstvo se smatralo središte najveće nejednakosti, sloboda nije postojala (Arendt, 1991).

3.3. Odgoj i religija

Prema Renautu (2015) nema religije bez autoriteta, a također, nema ni religije bez tradicije. Kako bi opisao odnos odgoja i religije, Čehok je (1993; prema Zimmerman, 1997) upotrijebio pojam religije kao doziv u pamet ideju Boga, a pojam odgoja kao moralnu izobrazbu čovjeka. Religija utječe na odgoj, daje mu ideološku orijentaciju. Filozofijski pogled na odnos odgoja i religije nalazi se na području filozofijske pedagogije. Tu vezu pedagogija ne može ignorirati ako želi znati smisao odgoja. Odgojni je cilj da dijete povede putem života, da mu se taj put pokaže i da ga usmjeri k njegovom cilju, a taj cilj je ispunjenje životne zadaće. A samo filozofija odgovara na pitanje koji je čovjekov životni smisao. Kulturni ili po nagonu smišljeni život možemo vidjeti i na duhovan način. Taj duhovan način znači inteligencijom voditi praksu nagonskog života. Odgojna zadaća bi značila pripremiti čovjeka za potrebe nagonskog održavanja. Idealne vrednote sadrže humanost te je stoga u ideji humanosti mjerilo odgojnog nastajanja. Među tim duhovnim vrednotama nalazi se i religija koja doprinosi humanosti, ako ideja Božanstva predstavlja spoj svih vrednota. Čovjek je zavisn od Boga kao svog uzročnika te je Božja volja odredila čovjeku svrhu života i zakon za utjelovljenje te svrhe. Ta kultura se sastoji u provedbi Božjeg zakona. Religiozan čovjek je onaj koji poštuje Boga, klanja mu se, vrši njegovu volju i za takvog čovjeka se kaže da je ćudoredno dobar. U tome je pravcu odgojna zadaća nekultiviranog bića stvarati čovjeka koji razmišlja o životu i njegovim vrijednostima. Tko vrši svoje dužnosti po savjesti ili moralnom zakonu, taj je moralno dobar i valjan. Religija je temelj svega morala, što znači da bez Boga, moral ne postoji. Uloga religije u odgoju obuhvaća razlikovanje dobra i zla, obveza je činiti dobro, a ne zlo te to razlikovanje nije moguće bez savjesti. Vuk-Pavlović (1996) ističe kako jedino zbog religije čovjek ne može izbjeći služiti drugom čovjeku zbog zapovijedi bezgranične ljubavi Božje. Protivnosti koje u odgojnom životnom krugu dovode do unutrašnjeg nemira i napetosti, u religioznom životu izmiruju, očituje se upravljena religija po svom bistvu kao područje koje odgovara bistvu odgajališta. Prema religioznim shvaćanjima „pravi odgoj ne može biti služba državi ili narodu, nego će po svom čistom bistvu u zadnjoj namjeri biti služba Carstvu Božjem“ (Vuk-Pavlović, 1996; str. 233). Kako vjeruju kršćani, ljubav je moguća jedino onda ako uključuje i osobe koje nam se ne sviđaju, a također i one koje ne poznajemo. To se može ostvariti samo dubokim odnosom s Bogom. Ako u životu ljudi nedostaje taj odnos s Bogom te ako je čovjek ispunjen samo i jedino sobom, tada će on jedino vidjeti drugoga kao samo drugoga, a ne sve ljudske potencijale. U tom slučaju neće se uspjeti prepoznati u drugom čovjeku božanska slika, ono je jedino moguće u ljubavi s Bogom,

a upravo to izravno upućuje na sam odgoj. Nadalje, iskustvo svijeta i drugih ljudi i Boga je možda jedini način da prepoznamo vlastitog sebe. Svaki čovjek je mješavina svakakvog znanja, neznanja, stvarnoga, nestvarnoga te kako kršćani vjeruju, djeteta Božjega (Krznar i Zrno, 2019).

Cilj odgoja je da se odgajanika upozna s onim što je dobro i da ga se motivira da u sebi otkrije dobro i pozitivno te da u skladu s tim djeluje i živi. Zadaća odgojitelja je pratiti razvoj djeteta kroz proces sazrijevanja do punine ostvarenja, a to se zove moralna zrelost. Moralna zrelost je usklađivanje s osobnim osjećajem odgovornosti, a ne poznavanje određenih etičkih normi. Razvoj moralnih osjećaja prolazi kroz različite životne faze, tako je i s moralnim odgojem kojemu je cilj odgovorno i slobodno djelovanje (Polić, 2006b).

4. ODGOJ U SUVREMENOJ OBITELJI

Zanimanje filozofije za odgoj postoji gotovo od samog njezinog početka, razlika između odgoja i manipulacije nije uočena do početka 20. stoljeća. Nadalje, ne samo da nije uočena, već se odgoj poistovjećivao s manipulacijom, u potpunosti su bili izjednačeni. Oduvijek se na odgoj gledalo kao na sredstvo ostvarenja nekog određenog cilja. Neovisno o međusobnim razlikama, prema djeci se odnosilo autoritarno te su se vrijednosti i znanje prenosili kroz moralni odgoj. Time se stvorio privid da obrazovanost ljude ne čini boljima od drugih te kako je moguće odgojiti ljude dobre iako neuke. Takav odgojni pristup podržavali su tradicionalni odnosi u kojima su i sami bili uvjetovani. Tek s uspostavom građanskog društva i filozofijom samosvijesti otvaraju se mogućnosti odgoja djeteta kroz čovjekove autonomije i osobnosti te razlikovanje manipulacije od odgoja. U to vrijeme bila je sve veća potreba za kreativnim pojedincima u većini zemalja te su ljudi počeli razmišljati o odnosu odgoja i stvaralaštva. Rezultat toga je svijest da se vrijednosna i spoznajna sastavnica odgoja ne mogu odvojiti i da utječu međusobno jedna na drugu. Također, poštivajući vrijednosno i spoznajno jedinstvo odgoja daje mogućnost razvijanja djetetove osobnosti, autonomije, posebnosti, slobode i kreativnosti (Polić, 2006b). U suvremenom, demokratskom društvu mogućnost je bogatije interakcije obitelji i društva. Demokracija priznaje i uvažava prava na različitost, toleranciju, odnosi se temelje na afektivnim vezama i slobodi te na načelima jednakosti i poštovanja. Također, značajno se izmijenila uloga i status žene u obitelji. Tijekom povijesti su imale manje prava i niži socijalni status, no to se znatno promijenilo od 19. stoljeća (Ljubetić, 2006).

Za razliku od tradicionalnog odgoja koji je bio usmjeren prema načelu slušaj, pamti, ponovi, u suvremenom odgoju od pojedinca se ne očekuje pamćenje mnogih informacija, već se potiče sposobnost istraživanja, neprestanog učenja i stvaralaštva. Takav odgojni pristup omogućuje djetetu razvoj sposobnosti kritičkog mišljenja, stoga za neupitne autoritete tu više mjesto ne postoji. Svijetu je primjenjivija demokracija i osobnost umjesto autoritarnog društva. U tradicionalnom odgoju od djeteta je bilo primjereno tražiti da nešto prihvati bez da shvati, u suvremenom odgoju to postaje nemoguće. Nadalje, ako dijete postavlja pitanje zašto je nešto dobro ili loše, mora dobiti odgovor kako bi moglo prihvatiti ono što ne shvaća. Osobnost se ne može steći kroz činjenice ili vrijednosti samo zato što autoritet tako kaže te se ne može osloniti na naviku i poslušnost. Ona je moguća tek kao samoodređenje koje se po prirodi odupire manipulacijom kojemu ne vidi smisao i koje ne prihvaća. Suvremeni je odgoj usmjeren na razvitak djetetove osobnosti i zbiva se samo kao stvaralaštvo. Osobnost se sastoji

od nečije posebnosti i različitosti, a te sastavnice odgajatelj mora prepoznati i njima se stvaralački prilagoditi. Ključ je prepoznati djetetove odgojne potrebe te zadovoljiti dijete s dostupnom i kulturnom ponudom koja će obogatiti budućnost djeteta i njegovu slobodu. Suvremeno se dijete mora učiti kritičkom promišljanju jer će u budućnosti biti suočeno s različitim problemima koje će morati znati uspješno riješiti. Dijete mora biti oslonjeno na sebe te biti slobodno i u krajnjem smislu ispunjena osoba (Polić, 2006a). Prema Dritmievni Demakovi, Yuryevni Shustovi i Alexeevni Valeevi (2019) odgoj je po svojoj prirodi usmjeren na djetetovu osobnost kao vrhovnu vrijednost te na sposobnosti samoaktualizacije i samorazvoja djeteta. Važno je omogućiti i stvoriti uvjete za razvoj djeteta te mu pomagati i učiti o važnosti međuljudske interakcije. Odgojni prioriteti suvremenog odgoja su prepoznati dragocjenost djece i poštivati njihova prava. U razvojnom procesu djeteta mora se uzeti u obzir psihološka klima zajednice, emocionalna stabilnost, bogatstvo obrazovnog okruženja, podrška dječje samoaktivnosti i drugo. Strah, krivnja i sram ometaju dječji razvoj te se tada djeca zatvaraju u sebe, osjećaju se usamljeno i neuspješno. Razvoj djeteta mora uključivati cjelovito proučavanje djeteta i društvenih čimbenika koji utječu na njih te se moraju omogućiti uvjeti za razvoj njihovog identiteta. Neophodno je da unutar strukture moći postoji zakon i red i zato su u prošlosti postojale granice prema kojima su se trebali ujednačiti fizički, psihički i emocionalni interesi djece. Točno je da se djeca skladno i zdravo razvijaju kad roditelji odrede granice, međutim, važno je da i djeca i odrasli odrede svoje granice. U prisustvu djece zahtjeva se bezuvjetna sloga odgojitelja i odgajanika. Umjesto govoriti djeci jednoglasno ne, zdravija je mogućnost voditi otvoren razgovor u kojemu se uvažavaju želje, snovi i potrebe djece i roditelja. Nadalje, kažnjavanjem djece, roditelji uništavaju svoj odnos s njima te odbijaju svaku odgovornost za nastanak sukoba i prebacuju krivnju na dijete. Ovakvim pristupom ugrožava se povjerenje djeteta u roditelje i njihova samosvijest. U situacijama gdje roditelji i djeca moraju zajedno funkcionirati, korisnije je roditeljima da shvate ozbiljno dječje želje i potrebe. Svima ide bolje kada se poštuju tuđa prava, no to nije sasvim dovoljno za razvoj djece. Oni traže da se poštuje njihovo dostojanstvo (Juul, 2011). Obiteljski dom u suvremenoj obitelji treba biti u toploj atmosferi u kojem će se dijete osjećati ugodno i sigurno te u kojem će imati mjesta za tjelesni i duhovni rast i razvoj. Da bi se to moglo ostvariti, potrebno je da obitelj ostvari odgojna djelovanja poput zajedništva, dosljednosti, uravnoteženosti, čvrstine te djelotvornog i razumnog djelovanja. Uostalom, ako se obitelj ne drži tih djelovanja dolazi do zbunjenosti, nesigurnosti, emocionalne nestabilnosti i agresivnosti. Bitno je da se uvažava djetetovo mišljenje te da roditelji neprekidno stvaraju ugodnu pedagošku i psihološku klimu u svojoj obitelji. Suvremeni odgoj češći je u gradu,

nego u selu te je dijete u gradskoj obitelji u središtu pozornosti i djetetu je sve podređeno. Roditelji se brinu o učenju i redovitom pohađanju nastave djeteta, uključuju ga i u aktivnosti izvan škole, poput raznih klubova, društva, sekcija i nastoje otkriti dječje dispozicije te ih pretvoriti u njegove sposobnosti i vještine (Stevanović, 2000).

Prema Osewskoj (2015) dobar odgoj temelji se na slobodi, mudrosti i ljubavi te dijete mora naučiti voljeti sebe i druge te Boga. Odgovorni roditelji moraju dosljedno ostvarivati svoje ciljeve i koristiti pravilne metode odgoja. Vrlo je bitno koristiti pozitivnu motivaciju te odgoj neće biti uspješan ako će se temeljiti na kaznama, naredbama, zabranama i prijetnjama. Takvim metodama djeca dolaze mudrim putem do zrelosti i međusobnim poštovanjem, a zahtjevi roditelja moraju biti razumni i logični. Proces odgoja mora obuhvatiti sve aspekte ljudskog bića, a to se odnosi na djetetov tjelesni razvoj, intelekt, emocije, moralne i duhovne vrijednosti.

4.1. Demokracija

Razvitkom nove tehnike i tehnologije, nastaju novi društveni odnosi u svim sektorima ljudske djelatnosti. Novi društveni odnosi koji su zasnovani na demokraciji i inicijativnosti svakog pojedinca, postali su nova sadašnjost bez ikakvih ograničenja. Nadalje, razvoj novih društvenih odnosa ponajviše se odnosi na suvremenu obitelj i školu te se u tom smislu treba koristiti novijim spoznajama u raznim znanstvenim područjima. Iz tog razloga postoje svi potrebni uvjeti, a to su objektivni, subjektivni, trajni, trenutni, eksterni i interni za skladan obiteljski odnos. Objektivni uvjeti se odnose na društveno-politički sustav, socijalnu i kulturnu situaciju te na znanstvene spoznaje o obiteljskom odgoju. Subjektivni uvjeti odnose se na mogućnosti društva i pojedinaca da prihvaćaju određene promjene te da pokažu sposobnost u stvaralačkom poimanju demokracije. Trajni uvjeti se odnose na demokratskoj organizaciji društva, a trenutni uvjeti na obrazovnu sposobnost i usmjerenost obitelji i škole, roditelja i nastavnika. Eksterni uvjeti podrazumijevaju općenito socijalno stanje te interni uvjeti koji se odnose na svaku obitelj i materijalne mogućnosti (Stevanović, 2000).

Demokratska kultura je zapravo kultura jednakosti, a prije svega stavlja se naglasak na jednakost svih ljudskih bića. Načelo demokracije nalaže „da vlast ne pripada nikome, da se nijedna vlast ne uspostavlja zahvaljujući prirodi ili nasljedstvu, već da, prema snažnom izrazu Claudea Leforta, mjesto vlasti bude prazno“ (Renaut, 2015; str. 47). Pojedinac i društvo

postoje u uzajamnosti. Demokracija omogućuje bogat i složen odnos pojedinca i društva u kojemu si oni međusobno pomažu, pospješuju svoj razvoj te se reguliraju i kontroliraju. Demokratsko društvo funkcionira zahvaljujući osobnim slobodama i jačanju odgovornosti ljudi, a autoritarna društva koloniziraju pojedince koji su manipulirani podanici. U demokraciji je pojedinac odgovorna osoba koja iskazuje svoje želje i interese. Nadalje, Morin navodi:

„Demokracija pretpostavlja i pothranjuje raznolikost interesa kao i raznolikost ideja. Poštivanje različitosti znači da demokracije ne može biti izjednačena s diktaturom većine nad manjinama; ona mora sadržavati pravo manjina i oponentata i na izražavanje, ona mora omogućiti iskazivanje heretičkih i zastranjajućih ideja. Isto kao što se mora štititi raznolikost vrsta kako bi se sačuvala biosfera, tako treba zaštititi raznolikost ideja i mišljenja, kao i raznolikost izvora informacija (tisak, elektronski mediji) kako bi se sačuvalo demokratski život“ (Morin, 1999, str. 120).

Razvitak demokracije podrazumijeva učenje za demokraciju, a ona omogućava višu kvalitetu života i dostojanstva čovjeka. To je poštivanje općenitih ljudskih vrijednosti, slobode, jednakosti i moralnih vrijednosti. Poštuju se svi identiteti, uvažavaju se različitosti, potiče se suradnja, tolerancija, razumijevanje i prijateljstvo. Demokratski vođa u ulozi roditelja razgovara s ostalim članovima obitelji o raznim planovima, poštuje tuđe mišljenje pa tako i ona koju su suprotna o njegovih razmišljanja. Nadalje, daje podršku, ohrabruje, pomaže, uključuje dodatne aktivnosti i sadržaje i slično. U takvom demokratskom pristupu osjeća se topla atmosfera, tolerancija na neuspjehe, veselje za rad i radni rezultati. Rezultati demokratskog odnosa su stabilni i dobri. Stevanović (1981; prema Klajn, 2000) ističe kako demokratska obitelj nije više proizvođačka kakva je bila u tradicionalnom smislu, već postaje potrošačka obitelj koja živi od zarade koja se stječe na poslovima van kuće. Otac nije jedini član obitelji koji pridonosi novac, a samim time autoritarna uloga oca postaje značajno manja. Sa socijalne strane osnovni element demokratizacije obitelji leži u velikoj iskazanoj emancipaciji žene koja manje treba da zahvaljuje muškarcu što je uzdržava te je na to sposobna sama. Maleš (2012) navodi kako demokratizacijom društva dijete se prihvaća kao osoba s pravima, a država je ona koja mora kontrolirati i voditi računa o pravima djece. Roditelji su pred zakonom odgovorni za postupke nad djecom te svaki loši postupci i zanemarivanja djece bit će kažnjavani od strane države. U tradicionalnoj obitelji bilo je bitno odgojiti dijete da se prilagodi zajednici i surađuje s njom, važno je bilo njegovati vezu s članovima obitelji, a puno manje se gledalo na osobni razvoj. U suvremenom odgoju iznimno

je važno da se dijete razvija neovisno. Od roditelja se očekuje da odgoje dijete koje je odgovorno, kreativno i ima svoj stav, a ne koje je samo poslušno. Tjelesno kažnjavanje ne dolazi u obzir jer dijete ima svoja prava, ima pravo iznositi mišljenje i biti saslušano. Suvremeni odgoj je njega, postavljanje granica te uvažavanje djetetovih interesa i potreba.

Dewey (1915) dijeli odgoj u tri dijela. U prvom dijelu odgoj je proces pomoću čega društvene zajednice konstantno održavaju svoje postojanje. U tom procesu usmjerava se razvitak nezrele osobe pa tako i cijele zajednice. Zajednica postoji u demokratskim odnosima gdje članovi imaju svoju slobodu. U drugom dijelu odgoja društvo koje je u demokratskim odnosima obuhvaća ponovnu organizaciju tog iskustva, uvećava se već priznato značenje i društveni sadržaj te se tako štiti pojedinac. U trećem dijelu odgoja iskustvo se pronalazi u različitim područjima ili interesima u kojima svako područje ima svoju nezavisnu vrijednost, a svako područje provjerava sva ostala. Time se ostvaruje u odgajanju ravnoteža snage kada su sva područja i interesi međusobno povezani.

Filozofija odgoja bavi se problemima odgajanja, a oni potječu iz sukoba i teškoća u društvu. Pitanja su bazirana na odnosima između duha i materije, tijela i duše, ljudi i fizičkog svijeta, čovjeka i društva te znanja i prakse. Kada neki sustav stekne moćan utjecaj tada se taj sustav sigurno suočava s nekim sukobom interesa koji zahtjeva neke mjere kako bi se društvo bolje prilagodilo. U tom pogledu se javlja blizak odnos između odgoja i filozofije. Odgojno gledište omogućava da se ljudi bave filozofskim problemima, da uoče gdje nastaju i kako se razvijaju. Ako se odgoj gleda tako da je proces obrazovanja osnovna, intelektualna i emocionalna sklonost prema prirodi i ljudima tada se na filozofiju može gledati kao opću teoriju odgoja. Filozofija odgoja ima u cilju kritizirati ciljeve s obzirom na stanje u znanosti te tumačiti rezultate znanosti koje su od značaja za buduće društvene napore. Nadalje, ona ima zadatak otkriti prirodu nejasnog te da pronađe rješenja kojim bi se te nejasnoće riješile. Odgoj je proces s kojim se može postići potrebna promjena u zajednici tako da ne ostane samo na pretpostavci, a filozofska teorija odgoja je smišljena djelatnost koja u tome pomaže i ima svoje opravdanje. Dewey vidi odgoj kao svrhu iznad kojeg nema veće svrhe te je odgoj proces, a ne rezultat nečega. Čovjek je sam sebe ostvario u cijelosti, razvio je sve svoje potencijale i postao odgojenom osobom. To se može postići jedino ako se čovjeka odgaja kao osobu, a tek kasnije kao pripadnika neke zajednice. Iz tih razloga će se izbjeći manipulacija, a cilj je stalna mogućnost razvoja čovjeka. U obrazovanju smatra kako ne treba odvajati intelektualne i moralne odrednice čovjeka jer oni dolaze zajedno. Učenike se mora suočiti s problemom te s posljedicama koje ti problemi donose. Nakon toga se trebaju predvidjeti

situacije u kojima bi se taj problem mogao ukazati. Cilj je da učenik shvati značenje ukazanog problema te da ga procijeni. Tim postupkom razumijevanja problema, učenik će se znati postaviti, to jest ponašati, a samim time i spoznaja mora uključivati odgojni aspekt (Golubović, 2010).

Također, Dewey smatra da čovjekov duhovni razvoj počinje u unutrašnjosti djeteta, u njegovim težnjama, interesima te dijete treba odgajati tako da se izazivaju i pobuđuju sposobnosti koje su mu urođene. Tim postupkom dijete se stavlja u središte odgojnog procesa. Dijete treba osposobiti za vlastiti odgoj, ono mora konstantno rasti i razvijati se. Odgoj je za Deweya konstantan rast i usmjeravanje te stalna ponovna organizacija iskustva osobe koji utječe na svoju promjenu tako što uči iz svojih grešaka i stečenih iskustava u životu. Važnu uloga u tom pogledu imaju djetetove urođene sposobnosti i određene crte osobnosti. Bitno je uočiti snažne i slabije strane osobe, njegove interese te potrebu za njihovim međusobnim djelovanjem. Uostalom, važna je i okolina u kojoj se čovjek nalazi jer su društveni interesi i ciljevi dio osobnosti osobe. Okolina u kojoj djeluje osigurava opstanak običaja i zakona koji se prenose s koljena na koljeno. Tako se dolazi do zatvorenog kruga u kojemu se društvo neprestano obnavlja, a djeluje kroz odgoj (Subotić i Golubović, 2022).

4.2. Kriza suvremene obitelji i odgoja

U suvremenom odgoju velik je naglasak na uspostavljanju odnosa koji se razvijaju na osnovi jednakosti. S druge strane, taj poredak sličnosti vrlo je teško, ako ne i nemoguće primijeniti do kraja, sa svim što ono podrazumijeva. U demokratskom društvu gdje se briše razlika između učitelja i učenika nastaje problem. U tom društvu sva su ljudska bića sebi slična, ne smiju se prikazivati razlike da ne bi došlo do neugodnosti i ljutnje, apsolutno se njeguje odnos u kulturi gdje su svi izjednačeni. Time što su se djeca oslobodila od odraslih dolazi do još veće manipulacije jer oni sada vladaju samim sobom. Time su prepušteni sebi, ali to dovodi do tiranije svoje skupine. Djeca se totalno povlače u svoj dječji svijet i u njemu prevladava superiornost broja. Teškoće se javljaju jer se ne uspijevaju osvijestiti granice odgojne prisile u slučaju odnosa prema djetetu. Trebalo bi se odrediti do koje je faze dijete jednako, a do koje faze nije. Trebalo bi se služiti tradicionalnim odgojem, međutim, u puno manjoj mjeri nego prije, u najužem smislu. Bilo bi neodgovorno u potpunosti izbaciti tradicionalnu sastavnicu jer se prenosi niz uspostavljenih znanja o kojima se kao takvima ne

raspravlja i ne dovodi u pitanje. Takav odgoj upućuje na tradiciju znanja te se dijete poučava načelima poštovanja drugoga, uljudenošću i civilizaciji (Renaut, 2015).

U moderno doba urbanizacija stanovništva nosi posljedicu prenapučenost gradova na račun sela. U gradovima se broj stanovništva povećava, a na selima se smanjuje. Velik broj zaposlenih dolazi na posao u veće gradove. Međutim, međusobna povezanost obitelji na selu je iznimno veća nego u gradu. U gradovima je povezanost skoro zanemarujuća, ali postoji veća samostalnost članova obitelji. U gradovima se osjeća privatnost osobnog života, ljudi su međusobno izolirani i osjećaju se izgubljeno u nepoznatom svijetu. Nestaju tradicionalne funkcije rada, skrbi o bolesnima, gubi se obiteljska svijest i autoritet te su djeca neodgovornija. Stevanović je (1966; prema Ekerman, 2000) opisao problem suvremene obitelji tako što ljudi nisu više sigurni što predstavlja njihova obitelj, kakve su obiteljske težnje, mjerila i vrijednosti. Otac, majka i dijete samostalno za sebe razmišljaju što je obitelj i što bi trebala biti. Postoje sitne svađe, prepiru se oko beznačajnih stvari te mrzovoljom i kritiziranjem uništavaju jedni druge. U tom začaranom krugu, vanjske okolnosti otežavaju unutrašnje, a unutrašnji problemi pojačavaju teškoće vanjske prilagodbe. Sve to narušava ravnotežu odnosa između članova obitelji. Obitelj je emocionalno izolirana, komunikacija je smanjena, javlja se dezorijentacija, nesporazum i neravnoteža. Krznar (2022) ističe kako su u suvremenom odgoju i obrazovanju ljudi previše fokusirani na informacijsku tehnologiju te prema proizvodnji i potrošnji dobara i nisu pravedni u odnosu prema svakome čovjeku. Maleš (2012) navodi kako u suvremenoj obitelji, za razliku od tradicionalne, cilj odgoja je usmjeren prema osobnim interesima dok je opće dobro zanemareno. Teži se za slobodom i nezavisnosti koje nekada mogu dovesti do sebičnih radnji, propadanju društvenih veza i sukoba. Kako jača interes za vlastito dobro tako članovi obitelji ne mogu u potpunosti zadovoljiti vlastite potrebe, želje i one obiteljske. Jačanjem sukoba u obitelji, manji su interesi za stvaranje obitelji pa samim time pada i natalitet. Prema Osewskoj (2015) odgoj u obitelji ovisi o različitim čimbenicima koji potječu iz obitelji, ali i o vanjskim koje se odnose na osobni i socijalni razvoj. Kako bi se postiglo opće i individualno dobro važno je da u obitelji svi imaju jednaku vrijednost te da se osjećaju voljeno u svojoj zajednici. Suvremena obitelj stavlja ispred svega djetetove potrebe, želje i očekivanja te ga se stavlja na središnje mjesto u odgojnom procesu. Pretjerano naglašavanje središnjeg položaja djeteta često dovodi do nelogičnosti i apsurdna. Roditelji se često osjećaju bespomoćno i zbunjeno zbog odgoja kakvo očekuje društvo pa tako svoje odgovornosti prepuštaju različitim ustanovama poput škole, sportskih klubova i raznih organizacija. Međutim, niti jedna od tih ustanova ne može djeci

pružiti čvrstu ljubav, osjećaj sigurnosti i intimnosti koje su karakteristične samo za obitelj. U obitelji počinje i razvija se život djeteta koji jako utječe na njegovu budućnost.

Polić (2006b) navodi tri pogreške kad se suvremeno govori o odgoju:

1. Biti odgojen danas znači da se dijete treba znati ponašati u skladu s navikama koje su prilagođene društvu. To je pogrešno jer je takav odgoj prilagođen nekome, nečemu, a nije orijentiran na djecu osobno. Takav odgoj ne odgovara onome što odgoj u cijelosti sebe traži, a to je težnja za dopunom gdje se pretpostavlja da čovjek uopće jest. Takav način je najpasivniji te se dijete ne razvija u samostalno, stvaralačko biće.
2. Kao druga greška navodi se predočavanje škole. Dijete je naučeno prihvaćati potrebe sustavne nužnosti, a lišeno je istinski slobodnog vremena. U primarnom obrazovanju je nužna zabava koja će se manifestirati kroz veselje, radost i interes prema učenju. Takav način je jedini istinski moguć način odgoja u školi gdje je bitna stvaralačka komponenta učenika, a ne mehanički odrađivati nastavu.
3. Treća greška je kriza odgoja gdje dolazi do otuđenja sebe. Poliće se protivi autoritetu gdje se stvaralačko dijete u političkom, teorijskom i poetičkom smislu gleda kao biće koje tamo pripada, a ne uzima se individualno kao ono koje jest i samog pripadanja. Takav mehanički odgoj podupiru sustavi poput crkve, države, obitelji i škole.

Krznar (2022) govori kako je škola mjesto socijalizacije, povjerenja i stvaralaštva te nikako ne može biti radna proizvodnja. Problem je što u sustavu odgoja i obrazovanja uvijek postoji nekakav vanjski cilj koji kasnije mjeri nekakav uspjeh ili se nameće neka obaveza ili poželjni cilj.

Odgoj je svakako neobilazan predmet suvremene filozofije. Razlozi leže u tome što odgoj mora biti utemeljen u filozofiji, a s druge strane učiteljstvo pripada samoj srži filozofije. S porastom znanja, rastu i odgojni problemi, a isti se otkrivaju kroz povijesne dimenzije. Sukladno tome, kriza odgoja se sve više otkriva kao povijesni problem, a jedino filozofija može dati odgovor. Svijetu prijete narušavanje odgoja, a prvi su na udaru kritičko mišljenje, a samim time i filozofija (Polić 2006a).

5. POGLED ANTIČKIH FILOZOFA NA ODGOJ

Stevanović (2000) navodi kako je Pitagora bio prvi filozof s jasno izraženim mišljenjem o odgoju. Osnovao je u Kreontu vrstu škole gdje se odgajalo u skladu s njegovim razmišljanjima. Nadalje, Protagora je smatrao kako treba krenuti učiti rano u djetinjstvu. Kako bi dijete moglo učiti smatrao je kako je potrebno puno vježbati i biti sposoban te da se ukupan uspjeh ostvaruje zajedničkim djelovanjem teorije i prakse. Pitagora i Protagora su bili sofisti koji su vjerovali da je u odgoju najbitnija sloboda i da u njemu ne može postojati prisila i zahtjevi vlasti. Dakle, oni su poticali duhovno zadovoljstvo te nisu nametali nikakve moći. Smatrali su kako se ljudi uz određene uvjete mogu razvijati. Najviše su se bavili govorništvom te poučavali kako biti dobar u tome i smatrali su kako odgoj ne može biti samo obrazovanje. Omogućili su da odgoj postane filozofski interes, a čovjeka su doveli u samo središte tog interesa. Sofisti smatraju kako razumsko mišljenje ne može odgovoriti na pitanje o svrsi i smislu života. Pitagora i Protagora bili su sofisti koji su imali mišljenje kako svako ljudsko biće može postati filozof ako ga se pravilno odgaja i uči. Tomu se oštro suprotstavlja Sokrat. Za razliku od sofista Sokrat vjeruje u stvaralački um i kako istina postoji i da ju je moguće spoznati. Vjeruje kako istina postoji u svakom čovjeku i da odgovarajućim postupcima možemo doći do nje (Polić 1993).

Polić (2006a) ističe kako se Sokrat zalagao za apsolutnu istinu, moralno savršenstvo, to jest vrlinu. Odgoj je povezivao s obrazovanjem, a moralni odgoj je isticao kao najvažnije odgojno područje. Ističe kako je istina u čovjeku te iz tog razloga treba upoznati samog sebe. Jedina, konačna i apsolutna istina nalazi se u duši svakoga čovjeka, a tamo ju jedini on može i pronaći. Do spoznaje i odgovora ne dolazi se istraživanjem i traženjem istine u vanjskom svijetu, već pronalaženjem u samom sebi. Sokratovo osnovno životno načelo je to da ljudi moraju upoznati sami sebe. Ljudi ne mogu nikoga naučiti ničemu, već samo mogu pomoći pojedincu da spozna istinu u sebi, njegovoj duši. Istina je po Sokratovim promišljanjima najveće dobro i samo je u njoj mogućnost dobrog. Ako je dobro sve što je istinito, onda je neistina sve ono što je zlo. Ako je istina jedina i opća te se nalazi u svakome čovjeku, ako netko napravi bilo što protiv te istine, vrijeđa ne samo istinu u tom čovjeku, već samoga sebe. Sokrat ne vjeruje da osoba čini namjerno zlo, već ne zna što je za njega dobro. Polić ističe „Stoga, ako je istina opća, a s njome i dobro, jer je zlo učinjeno drugome zlo učinjeno samome sebi. Svatko dakle tko čini drukčije čini to samo iz neznanja. Odatle Sokrat zaključuje: neznanje je izvor sviju zala“ (Polić, 2006a; str. 14). Svaki oblik poučavanja, bilo koje nastave uvijek je ovisio o načinu na koji su učitelji prenosili svoje misli i spoznaje

učenicima. Obrazovanje je znanje kojime se spoznaje istina, a ona čini čovjeka dobrom i moralnom osobom. To bi značilo da čovjeku pored obrazovanja, ne treba moralan odgoj. Prema Čehoku (2004) ideja je obrazovanja u najčišćem obliku nastala kod Sokrata. Ta ideja zahtijeva zajedničku potragu za istinom te korištena nova metoda razgovora utjelovljuje novi oblik ljudskog opstanka. Taj novi oblik zahtijevao je ispitivanje svih do sada preuzetih tradicija, običaja, ideja u pjesničkom ili filozofskom smislu. Sokrat ne prihvaća da se već zna nešto o istini, za razliku od sofista te smatra kako ta uvjerenja zavaravaju. On postavlja pitanja u kojem se do tad sklopljeni sklop odgoja dovodi u pitanje. U tim pitanjima se nastoji dokazati da se vrlina da naučiti. Vrlina se uči kroz vlastitu spoznaju i djelovanjem. Polić (1993) ističe kako je Sokrat uistinu bio istinski mislilac i odgajatelj koji se cijeli život posvetio tome. Kao takav pomagao je ljudima u razvoju njihovih misli i bio je otvoren prema njihovim razmišljanjima. On svjedoči kako zna jedino to da ništa ne zna i kako je spreman učiti od drugih. Otvorio je razmišljanja o biti, sadržaju i načinu odgoja, a ta pitanja će se ozbiljnije i oštrije prikazati kod Platona. Platon smatra kako se ljudi osvješćuju zbog svoje povijesti i kako su time rodno samoodređeni te kako se to iznova uvijek potvrđuje. Odgoj je time ponovno obnavljanje kulture.

Arendt (1996) ističe kako autoritet podrazumijeva poslušnost ljudi, a u toj poslušnosti oni imaju svoju slobodu. Platon je svojim zakonima postupio u skladu s time te su ljudi imali barem privid slobode. Vjerovao je kako uvjeravanje nije dovoljno sredstvo za vođenje ljudima te je tražio nešto što bi pokorilo ljude bez uporabe nasilja. U svojem djelu Zakoni Platon nudi umjesto uvjeravanja, uvođenje zakona, a on mora biti objašnjen i jasan ljudima. Tragao je za odnosom u kojemu prisila počiva u samom odnosu ljudi te da je zapovijed logična sama po sebi. Nadalje, uvjeravao je ljude pričama o drugome svijetu te s nagradama i kaznama koje se dobivaju u istome. Te priče imale su ogroman utjecaj na ljude te su se ostvarile na slikama pakla u religioznom mišljenju. Bilo je to najjače sredstvo koje djeluje na ljude u svrhu njihove poslušnosti, a posebno na one koji se nisu pokoravali velikoj moći uma. Polić (2006a) ističe kako Platon u borbi za prevlast nad drugim ideologijama utječe na odgoj koji se pretvara u čistu manipulaciju. Time se razvoj djeteta orijentira prema vanjskom i unaprijed isplaniranom cilju kojemu treba služiti. Time bi dijete trebalo predstavljati ostvarenje istine i održavanje idealne države. Međutim, dijete od toga nema nikakvih koristi te je ne svojom voljom manipulirano. Pitanje egzistencije počinje sumnjom u vjerodostojnost da su stvari doista onakve kakve se prikazuju ljudskim osjetilima. Odgoj uzima sposobnost duše u obzir, a time odgajatelj mora poznavati zakonitosti djelovanja duše. Egzistencija time prisiljava čovjeka na

određene odnose u kojemu otkriva obilježja njegova razumijevanja bitka. Iz tih razloga Platon dijeli državu na tri staleža, a svaki stalež na specifičan način razumije ljudsko biće i odnose. Treći stalež je usmjeren prema osjetilnom i tjelesnom održavanju ljudskog života, a to se može održati samo poznavanjem umijeća. Drugi stalež kojeg Platon naziva staležom čuvara brine o raspodijeli moći te o odgoju koji je usmjeren na zdravlje duše i tijela, baveći se glazbom i gimnastikom. Glazba utječe na duh, a gimnastika na zdravlje tijela. Pjesništvo i umjetnost direktno pozitivno utječu na pedagošku nužnu neistinu i ispravnu laž. Nadalje, postoji još jedan stalež, onaj prvi pod nazivom stalež vladara. Stalež vladara potječe iz prvog tako da odgojem dio potomstva stekne duševnu moć, a ona omogućuje pravu spoznaju i spoznaju odgoja samog sebe. Ta spoznaja vodi dobrobiti, sreći, blagostanju te prema samoj ideji dobra. Ta spoznaja ima nekoliko faza, a svakom daljnjom fazom čovjek se dušom odvaja od osjetilnog. Zato se mora naučiti aritmetika, to umijeće izvode ljude iz pojavnoga svijeta, a samim time važna je i geometrija. Ona je usmjerena na vječno kretanje nebeskih tijela na astronomiju. Te faze vode do prelaska duše iz stanja zamjećivanja pojavnoga do spoznaje ideja. U tim shvaćanjima odgoj je navikavanje na ono što je dobro te je usmjeren na budućnost u kojoj se očekuje ugoda i bol. Prema Platonu priroda nije nastala slučajno, već je priroda nastala umijećem koje uspostavlja poredak, a time daje prirodi djela. U tim razmišljanjima, Platon otvara out Aristotelovim shvaćanjima. (Čehok 2004). Platon smatra kako je odgoj glavno sredstvo za podizanje idealne države te je bio u potpunosti instrumentaliziran. Zbog toga je odgoj izgubio svoju stvaralačku svrhu i pretvorio se u veliku manipulaciju. Napravio je državu koja je totalitarna i koja se protivi svemu novome, samim time odgoj gubi smisao. Platon je možda imao najbolju namjeru, ali greška je nastala jer možda nitko ne zna kako bi odgoj trebao izgledati. On je mislio da zna, a time je silom i manipulacijom učinio da takav odgoj postoji (Polić, 1993). Nešto umjereniji i realniji Aristotel krenuo je putem Platona.

Prema Poliću (1993) Aristotel razmišlja o čovjeku kao o biću koji je posvećen svojoj zajednici u kojoj živi te je njegov stav kako je država važnija nego čovjek. Aristotel raspravlja o dobroći čovjeka, a to dobro pronalazi se u svijetu u kojemu čovjek živi i od kojega se teško odvaja odgojnim uzdizanjem. Dobro je blaženo stanje koje je konstantno te je čovjek usmjeren prema shvaćanju i težnji prema dobrome. Život se svodi samo na ozbiljno shvaćanje dobra kroz zadovoljavanje čovjekovih potreba. A u političkom životu dobro se izjednačuje s čašću. Tri tipa življenja prema Aristotelu bitno se podudaraju s trima staležima Platona, razlika je u tome što Aristotel ne dijeli staleški političku zajednicu. Tipovi življenja se odnose

na značajke ljudskog tumačenja dobra. Dobro se odnosi na ono nešto prema čemu se nešto drugo radi, to je glavni cilj djelovanja. Istina se vječito ostvaruje u djelovanju te ona nije samo znanje. Prema Aristotelu savjetovanje je najbitniji i osnovni način učenja i odgoja te se tako stječe glavna vrlina razboritost. Tu vrlinu trebao bi imati otac obitelji, odgajatelj naroda te odgajatelj djece. Razboritost kao sposobnost ispravnog promišljanja dobra i zla, vrlina je zajednice te samo uz pomoć nje ljudi mogu težiti sreći i prijateljstvu. Aristotel smatra kako je glazba lijek za dušu, a bori se protiv teškog zatvora, a to je ljudsko tijelo. Također, glazba je vrlina koja usmjerava lijepom ponašanju te ljude odvodi od zla. Kako glazba djeluje na dušu, tako i tjelovježba djeluje na tijelo. Smatra kako je tjelovježba potrebna djeci zbog zdravlja i sklonosti duše (Gučetić, 1998). Aristotel smatra kako čovjek točno zna što je dobro pa tako ne mora činiti zlo. Svoje znanje može upotrijebiti u zlobne svrhe pa tako i samo znanje nije u potpunosti ispravno djelovanje te je nedovoljan uvjet moralnosti. Smatra se kako je um podijeljen na teorijski i praktični dio, pri čemu je teorijski um promatrač, to jest razum. Taj razum je nekim dijelom nezainteresiran i neadekvatan jer se bavi samo onime što nije promjenjivo, u biti onime što je nužno. A s druge strane postoji praktični um ili kako ga se još naziva moralna volja koji se bavi onime što je promjenjivo, drugačije jer nije nužno, čak je i moguće. Aristotel smatra promatračkim razmišljanjem da su dobro i zlo ništa drugo nego istina i neistina. Istina predstavlja dobro, a neistina zlo. Volja samostalno ne može pokrenuti ispravno djelovanje te kako bi se to dogodilo ona se mora prilagoditi razumu.

Prema Poliću, Aristotel smatra:

„Ako razum po pretpostavci nije dovoljan da u volji probudi dobru namjeru, tj. da volju podredi sebi i u sebi prisutnoj istini, onda volju na pokoravanje razumu i istini može prisiliti samo nešto i njoj i razumu izvanjsko. Drugim riječima, volju koja se sama po sebi ne pokorava razumu i istini, te ne slijedi pravi izbor (tj. prave vrijednosti), niti ju sam razum za to može pridobiti ili na to prisiliti, potrebno je moralno odgojiti“ (Polić, 2006a, str. 16).

Aristotelov pedagoški pristup u prošlosti, a tako i sada održava se na sintagmi odgoj i obrazovanje, a pri tome se misli na moralni odgoj. U takvom pedagoškom pristupu istinski odgoj nije moguć ako se misli na razvoj djetetove osobnosti, već je moguća samo manipulacija. A ona se odnosi na upravljanje djeteta prema nekim većim ciljevima izvana. Bitna odrednica odgoja je obrazovanje bez kojeg se odgoj odmah pretvara u manipulaciju (Polić, 2006a). Arendt (1996) smatra kako je Aristotel bio prvi koji se obratio prirodi radi vladavine u rukovođenju ljudskih poslova. Priroda je po njemu uspostavila razliku između odraslih i mlađih gdje su jedni primorani vladati, a drugi su primorani biti pokorni vladarima.

Autoritet je nužan jer je vjerodostojan u odgajanju i obrazovanju djece. Danas se vjeruje kako je Aristotel odredio ljudska bića kao koja su najprije ostvareni govorom i umom. Može se zaključiti kako je osnovni cilj odgoja moralni odgoj, postizanje savršene mudrosti. Postoje tri stupnja odgoja, a oni uključuju tjelesni, moralni i intelektualni. Nadalje, odgoj je važna državna obaveza te se koristi kao najjače sredstvo za jačanje države. Aristotel prvi dijeli razvoj čovjeka na djetinjstvo, dječastvo, mladenaštvo i zrele dob. Odgojni sustav se dijeli na odgoj u obitelji koji traje do sedme godine života, zatim djeca od sedme do četrnaeste godine života pohađaju državnu školu gdje stječu tri stupnja odgoja, a to su tjelesni, moralni i intelektualni. Od četrnaeste do dvadeset i prve godine života obrazovanje mladih se oblikuje u znanstveni karakter. Aristotel je upozorio na važne čimbenike u odgoju, a to su psihološke osnove odgoja, uvažavanje aktivnosti djeteta kojeg se odgaja te je uveliko obogatio svojim znanjem i radio na obrazovnim i odgojnim sadržajima. Njegove misli su utjecale na budućnost odgoja i obrazovanja (Stevanović 2000).

Može se zaključiti da Sokrat vidi smisao odgoja kao moralan odgoj te je njegova svrha pronalaženja istine u samome sebi i ozbiljnim samoispitivanjem. Dok s druge strane, Platonu i Aristotelu odgoj služi više kao najjače sredstvo za očuvanje i jačanje države.

Arendt (1991) u tom pogledu ističe:

„Ne radi se o tome da Platon i Aristotel nisu znali ili da su bili nezainteresirani za činjenicu da ljudi ne mogu živjeti izvan društva ljudi, nego oni taj uvjet nisu ubrajali u bitno ljudska obilježja; naprotiv, to je bilo nešto zajedničko ljudskom i životinjskom životu i već zbog toga nije moglo biti nešto temeljno i ljudsko. Prirodno, čisto društveno zajedničko življenje ljudske vrste smatrano je ograničenjem koje nam postavljaju potrebe biološkog života a koje su iste za ljudsku životinju kao i za druge oblike životinjskoga života“ (Arendt, 1991, str. 24).

Iako Platon i Aristotel imaju slična promišljanja i podloge, svakako se razlikuju. Aristotel za razliku od Platona ne misli da se čovjek formira i da je smisao ljudskog bića u idealnom političkom poretku, već smatra kako država raznim zakonitostima upućuje odgajnika prema istini. Različitim zakonitostima i sredstvima se omogućuje ljudskim bićima opstanak, kod Platona je to uređeno poretkom države, a očituje se u staležima i duševnoj moći. Kod Aristotela se to ostvaruje razumijevanjem dobrog, poretkom i različitim tipovima življenja. Odgoj time sadrži učenje, dobro ponašanje i ispravno vođenje. Odgoj po Platonovom mišljenju počinje slobodom iz zarobljenog tijela, a takav odgoj nije usmjeren na istinu. Nadalje, kod Aristotela odgoj počinje stavom da se dobro određuje nečime što je

ugodno ili ono što ne izaziva neugodu. Odgoj uspostavlja hijerarhiju gdje vladaju više moći nad nižima. Ta hijerarhija duhovne moći je zaokružena u cjelinu djelovanjem najviše moći, a to je najmoćniji um (Čehok 2004).

6. ODNOS TRADICIONALNOG I SUVREMENOG ODGOJA U PRIMARNOM OBRAZOVANJU

Pedagoški pristup u tradicionalnom odgoju bio je usmjeren na prošlost. Njegov cilj jest da se prošlost u što vjernijem obliku prenese na nove naraštaje. Njegovo osnovno načelo je bilo slušaj, pamti, ponovi, a osnovni metodički postupak predavanje. Od djece se u školi očekivalo i tražilo da pažljivo slušaju svoje učitelje te strpljivo i marljivo zapisuju svaku riječ koju će kasnije naučiti napamet i ponoviti kada se to od njih bude tražilo. U takvoj tradicionalnoj nastavi najveća vrlina koju je učenik mogao posjedovati bila je poslušnost. Učenik se nije smio suprotstaviti učiteljima, imali su razumijevanja prema svim njihovim riječima i postupcima. Nisu postojale sumnje u učitelje te nije smjelo biti nikakvih primjedbi prema istima. Autoritet učitelja je na prvom mjestu i učenik mu se mora u potpunosti prilagoditi. U tom međusobnom odnosu prošlost je vladala nad budućnosti te se hijerarhija u potpunosti poštovala. Tradicionalni pristup je bio usmjeren na razvitak kolektiviteta, a protivio se razvoju bilo koje vrste osobnosti. Učenik se morao vlastitim naporom uzdići do svoje osobnosti, u stjecanju istoga nisu imali potporu odgajatelja. Po svojoj osnovnoj ideji i metodičkom pristupu, tradicionalni odgoj zasnivao se na manipulaciji čiji je cilj bio prenošenje i provođenje prošlog. Učenik je imao nerazvijene sposobnosti te je bio pojedinac koji mora biti kao i ostali (Polić, 2006a).

S druge strane imamo suvremenu školu koja ima veliku ulogu u osposobljavanju i pripremanju učenika za stalan odgoj i obrazovanje. Takav suvremeni pristup upoznaje učenike s različitim metodama, na razvijanju radnih navika, samostalnosti, kontinuiranosti, radoznalosti te korištenja različitih izvora znanja. Cilj suvremene nastave je prenošenje gotovog znanja na procese samostalnog stjecanja znanja te osposobljavanje učenika za kontinuirani odgoj i obrazovanje.

Suvremena nastava u odnosu na tradicionalnu ima poboljšane, značajne promjene:

1. U suvremenoj nastavi novi su metodički postupci, metodičko znanje mora se prilagoditi novim odgojnim vrijednostima.
2. S obzirom na zadaću tradicionalne nastave, učitelj nije trebao brinuti o učenikovim potrebama, već se brinuo o zahtjevima vlasti. S druge strane, suvremeni učitelj ne može se nadati uspjehu ako ne poštuje potrebe učenika, on pažljivo sluša učenikove interese, manje govori, a više produktivno šuti.

3. Tradicionalna nastava prenosi znanje, koje se dalje usvaja i reproducira, međutim, učitelj koji odgaja učenike za budućnost mora i djelovati po principu budućeg. To znači da ništa postojeće ne bi trebalo biti oduzeto od kritike, učenike treba poticati da kritički pitaju o uobičajenom.
4. Metodčki pristup suvremene nastave treba biti usmjeren prema otvaranju pitanja koja su zanimljiva i poticajna te odgovori koji se ponude moraju biti sustavno ispitana.
5. U suvremenoj nastavi bitno je prikupljati što više podataka za samostalno istraživanje učenika, tako učenici oponašaju znanstveno istraživačke metode koje su potkrijepljene kreativnošću. Za istraživački pristup potrebna je adekvatna i dobra oprema te se mora prilagoditi danim uvjetima.
6. Neophodno je povezivati više različitih nastavnih predmeta jer se time omogućava temeljitiji i dublji uvid u nastavni predmet koji se proučava.
7. Ključ suvremene nastave bez učiteljeve kreativnosti teško je zamisliti, stoga je potrebna razmjena različitih metodčkih ideja i stvaranje mreže za metodčku razmjenu (Polić, 2006a).

Golubović (2010) ističe kako je u suvremenom odgoju i obrazovanju u primarnom obrazovanju jako važan odnos učitelja i učenika te u tom odnosi leži uspješnost poučavanja. Učitelj nije glavni autoritet nego je suradnik u poučavanju te pomaže svojim učenicima da sami dolaze do znanja. Važno je da učitelj motivira učenike, potiče ga na aktivno učenje i istraživanje. Učenici moraju biti osposobljeni za kontinuirani rad jer znanost i tehnologija napreduju brzim tempom. Oni moraju sami stvarati znanje, a ne samo usvajati tuđe te se prate i vrednuju učenikovi rezultati. Glavna zadaća suvremenog pedagoškog pristupa je pripremiti učenike sposobnima za istraživanje, otkrivanje, stvaranje kako bi se kasnije mogli samostalno dalje odgajati i obrazovati.

O doprinosu suvremene škole, Stevanović (1962; prema Buler, 2000) navodi:

„Jedan od najznačajnijih doprinosa škole u razvitku i odgoju djeteta jeste da dijete nauči demokratskim idealima i demokratskom postupanju. I obitelj, također, uči dijete kako živjeti demokratski; ali zbog toga što je obiteljska grupa mala i zbog specifičnosti odnosa u njoj, ona ne postiže onakve rezultate u toj oblasti kakve postiže škola. Naučiti cijeniti svakog pojedinca, planirati kao grupa za dobrobit svih, biti „parlamentaran“, birati spremne rukovoditelje i zajednički, kao dobro uigrana ekipa, raditi na zajedničkom projektu – to su osnovni elementi

uspješne demokracije. Ovi elementi stvaraju i atmosferu u kojoj se može razviti zdrava ličnost“ (Stevanović, 2000, str. 67).

Daleko najvažnija osoba u primarnom obrazovanju je učitelj. On je početak i središte obrazovnog sustava te sve polazi od njega. Uspješnost i kvaliteta nastave te njezin konačan uspjeh ovisi o učitelju. Ako on ne radi dobro svoj posao, neće mu pomoći niti jedan dobar udžbenik, program ili neki drugi uvjeti. Nedostaci raznih uvjeta, programa, loših udžbenika, prevelik broj učenika ometat će ga, ali neće ga spriječiti u održavanju kvalitetne nastave. Učitelj mora sa svojim učenicima imati međusobnu povezanost, povjerenje i suradnju te u zajedničkim naporima mogu uspjeti doći do višeg cilja nastave i odgoja. Dobra, suvremena nastava u sebi nosi inventivnost te su kritičko mišljenje, stvaralaštvo i sloboda bitne odrednice odgoja koji su usmjereni na razvoju učenika. Kvalitetan odnos učitelja i učenika traži odnos koji je recipročan, a ne jednosmjernan. Svojom intuicijom učenici su sposobni prijeći preko negativnog društvenog ozračja te učitelj slušajući glas svojih učenika, premišlja svoje vrijednosti, mijenja svoje navike, pogled na svijet te ritam života. Njihovi učenici su mladi svjedoci novih vrijednosti te oni također imaju nešto reći odraslima, zato učitelji moraju biti i skromni kako bi bili spremni da ih djeca uvijek stavljaju u pitanje. Zadatak je pomoći učenicima u stvaranju vrijednosnih usmjerenja za njihov cjelokupni život. Odgojitelj koji je svjestan svojih granica u odnosu na učenike, može zadobiti poštovanje. Učitelj je učeniku potreban kako bi se učenik sam pronašao te je potrebna velika strpljivost ako se učenikova nadarenost očituje na kaotičan način. Mora se pronaći način te usmjeriti učenika prema primijenjenoj kreativnosti (Polić, 2006b). Dakle, suvremenom nastavom smatra se ona nastava koja potiče i podupire razvoj učenikove osobnosti te mora najprije poštivati učenikovu potrebu za samoostvarenjem. Takva nastava stvara uvjet za istraživački pristup, razvoj kritičnosti, stvaralaštva, proizvodnju znanja, a tradicionalna nastava zahtijeva poslušnog učenika koji će se bazirati samo na pamćenje činjenica. Također, učenik u suvremenoj nastavi kritički promišlja o danim informacijama, verbalno reproducira ono što pamti te je sposoban za stvaralačke radnje u postojeće. Suvremena nastava nije programirana i manipulirana od strane vlasti te moraju prilagoditi nastavu apstraktnoj djeci i omogućiti sve potrebne uvjete učeniku kojemu je to potrebno za što bolji razvoj njegovih moći, a samim time je to najbolji stvaralački doprinos društvu. Zato je potreban pedagoški nadzor u školama koji zahtijeva složeniju i konkretnu metodologiju koja prati napredovanje učenika te uključuje stručne i ostale suradnike u procjenu odgojnog uspjeha škole. Dakle, od suvremenog se metodičara očekuje da odlično poznaje metodologiju nastave nekog nastavnog predmeta, a ne

samo supstratne znanosti. Dakle, očekuje se ne samo poznavanje znanja, već i kreativnost. Golubović (2018) ističe kako u odgoju i obrazovanju dijete postaje odgojeno biće kada izgradi svoju osobnost i dokaže svoju odgojenost. Učitelji vode djecu kroz cijeli proces i pomažu im u njihovom primarnom obrazovanju te sudjeluju u njihovom oblikovanju osobnosti koji se odnosi na njihov moral i znanje. Nadalje, nastavljaju zadaću koju su od rođenja činili roditelji učenika te im pomažu da usvoje sva potrebna znanja, vještine, sposobnosti koje su primjerene dobi i interesima djeteta. Oni vode brigu o načinu poučavanja, štite ih od zlonamjernih utjecaja okoline, poučavaju ih bitnim stvarima koji će imati utjecaj na njih u budućnosti, to jest za cjeloživotno obrazovanje. Uče ih kako da se snalaze u svakodnevnim životnim situacijama i kako im se najbolje prilagoditi. Maltar Okun (2019) ističe učitelja kao glavnog čimbenika škole kada je riječ o moralnom odgoju djece. On preuzima središnju ulogu u moralnoj socijalizaciji učenika, a same vrijednosti se ostvaruju putem nacionalnog plana i programa. Odnos između moralnosti i odgoja je veoma bliska i nemoguće ih je odvojiti te tim načinom učitelj podučava djecu temeljnim ljudskim vrijednostima i posebno planiranim programima potiču moralno mišljenje te ispravno donošenje odluka. Učitelj mora biti uzor istinskih vrijednosti te ima cilj da njegovim riječima dopre do učenika i pobudi njegove osjećaje koje će ga potaknuti na djelovanje.

7. DALJNJA FILOZOFIJSKA ODREĐENJA U RAZUMIJEVANJU ODGOJA

Kao što je već istaknuto, odgojivost je svojstvo čovjeka po kome se bitno razlikuje od ostalih živih bića. To svojstvo ga čini jedinim istinskim socijalnim bićem, a čovjekova kultura, bit, egzistencija nije dobivena čovjekovim samim rođenjem, već odgojem u zajednici. Dijete od najranije dobi ima potrebu za komuniciranjem, to jest da bude odgojeno. Ta potreba čini dijete sposobnim za pamćenje i prilagođavanjem različitim promjenama koje će se događati u budućnosti te prihvaćanjem i razumijevanjem prošlosti. Čovjek je biće koje raste tjelesno, ali i u duhu određene kulture te se razvija i raste u njoj. Različite vrijednosti, odgoj i znanje koje su usvojene odgojem ili manipulacijom utječu na ljudsko ponašanje, a samim time i tijek cijelog daljnjeg razvoja čovjeka (Polić 2006a). Stevanović (2000) navodi kako filozofske osnove ističu da će obitelj imati veći utjecaj na djecu ako djelovanje na njih promatra u pokretu, također, u skladu sa stalnim promjenama koje se nalaze u društvu, kulturi i znanosti. Nadalje, moraju biti svjesni kako ništa na svijetu nije statično i stalno, a vremena i prostor se mijenjaju. Obiteljski odgoj moraju zapažati u kretanju, kao promjenjivu kategoriju. Odgoj u kulturi se može djetetu pružiti i kroz manipulaciju, međutim, tada gubi u stvaralačkom smislu odgoja kojim je povijesno nošen. Kultura je plod ljudskih stvaralačkih sposobnosti, a očuvanjem tih sposobnosti, čuva se i kultura života. Drugim riječima, kultura je moguća jedino kada se održavaju ljudske stvaralačke mogućnosti kroz odgoj. Polić (1965; prema Petras, 1993) određuje filozofiju odgoja „U svom užem, osnovnom značenju odgoj je namjerno, plansko, svrhovito djelovanje prvenstveno nedoraslog čovjeka (dijete) radi svjesnog i aktivnog razvijanja njegovih vrijednih dispozicija i uvođenja u kulturnu stvarnost“ (Polić, 1993; str. 17). Odgoj je razvitak ljudske moći te ako je namjerno i ciljano djelovanje, onda sadrži i karakteristike plana, ali nikada ne može biti u potpunosti isplanirano djelovanje. Ne može biti u potpunosti isplanirano djelovanje jer je stvaralačko zbivanje nemoguće planirati, a istinski odgoj se događa samo kao odgojno stvaralaštvo. Zadatak filozofije kao filozofije odgoja je kritički otvoriti mogućnosti i pokušati kroz različita razmišljanja o odgoju omogućiti pedagoško djelovanje. Filozofija odgoja se bazira na teoriji koja se u odgoju gleda i potvrđuje kao kritičko mišljenje odgoja ili kao odgojno stvaralaštvo koje predstavlja promišljanje svega onoga što se u odgoju događa. Nadalje, filozofija odgoja je kritika teorije i prakse odgoja te se samim time mora prikazati povijesno (Polić 1993).

Golubović (2010) navodi kako filozofija odgoja promišlja u svrhu odgoja, nastoji odgovoriti na pitanja o smislu odgoja i obrazovanja. U tom pogledu filozofija odgoja bavi se obrazovnim i odgojnim sustavom u školi, ali i u promišljanju odgoja u globalu. Nadalje, prati se razvoj odgoja kroz povijest, onih koji ga čine te svrhe i metode odgoja. Neobilazni pojmovi u filozofiji odgoja su odgajatelj, odgajanik i država. Također, bavi se formiranjem karakternih osobina odgoja te aktivnostima koje se odnose na stjecanje sposobnosti koje su specifične za odgajanika.

Komunikacija u nastavi filozofije je posebna vrsta komunikacije koja je usmjerena na razvijanje i njegovanje mišljenja, razumijevanja, odlučivanja i samosvijesti. Tradicionalna nastava koja je autoritarna i bazira se na prijenosu gotovih informacija, ustupa mjesto postupnom i iskustvenom dolaženju do spoznaje o svijetu te vlastitim spoznajama. Još jedan važan cilj je njegovanje humaniteta te postizanje odlučnosti i djelovanja na moralni razvoj osobe. Treba biti razborit u tom djelovanju, a to znači da osoba zna primijeniti principe i načela u određenim životnim okolnostima. Filozofija potiče poetički, kreativni um koji je smješten između znanosti i umjetnosti te potiče imaginativno mišljenje (Raunić, 2023).

8. ZAKLJUČAK

Kad bi proces odgoja bio jednostavan, tada bi zasigurno kroz cijelu povijest čovječanstva postojalo jednoznačno rješenje. Međutim, taj proces nema određenu formulu po kojoj se odvija te nikada u potpunosti neće moći biti završen. Čovjek je sam po sebi nešto izvanredno i neponovljivo pa samim time i odgoj. Kroz prošlost i danas ljudi se susreću s tradicionalnim načinom odgajanja te suvremenim te se pokušava pronaći savršena ravnoteža između ta dva načina.

Počevši s Platonovim i Aristotelovim razmišljanjem gdje je glavni autoritet sama država koju oni smatraju idealnom, moglo bi se reći kako se to reflektiralo na tradicionalne obitelji kroz povijest i danas. Tradicionalni tip odgajanja ima važnu komponentu, a to je autoritet i prvenstveno se poštuje hijerarhija u obitelji te se tako dobiva i iskazuje ljubav. Muškarac je glava obitelji te mu je sve podređeno, dok žene imaju manje bitnu ulogu u kojoj se brinu samo za kućanstvo i djecu. Djeca osjećaju time sigurnost, imaju čvrst oslonac i osobe na koje se mogu ugledati. Autoritet je dao ljudima stalnost koja je ljudima potrebna jer su ljudi sami po sebi bez tih vrijednosti nestabilni. Odgoj u tradicionalnoj obitelji temelji se na ljudima koji zajedno žive jer su nagnani svojim potrebama i željama. Sokrat je vjerovao kako čovjek mora spoznati samoga sebe i to bez prisile te da će tako doći do spoznaje samoga sebe i istine. Smatra kako ljudi ne mogu naučiti nešto drugu osobu, već mu mogu pomoći da nađu apsolutnu istinu u svojoj duši. Takvo razmišljanje može se povezati sa suvremenim odgojem u današnjim obiteljima gdje su kritičko mišljenje i stvaralaštvo čovjeka najbitnije odrednice odgoja koji ima svrhu u razvoju i razvitku čovjeka. Kako u obitelji, takva su razmišljanja i u primarnom obrazovanju. Smatra se kako je ljudima primjenjivija demokracija i osobnost, a ne autoritativno društvo. Odgoj u suvremenoj obitelji temelji se na razvoj dječje osobnosti i stvaralaštva. Demokracija se bazira na jednakosti i omogućuje složan odnos u ljudskoj zajednici koji proizlazi iz poštivanju različitosti. Međutim, kako u odgoju u obitelji, tako i u primarnom obrazovanju problem se nailazi u vanjskom, određenom cilju koji narušava odgoj u cijelosti, a odnosi se na dijete koje je samostalno i stvaralačko biće. Tradicionalna nastava prenosi nametnuto znanje, a budućnost se treba orijentirati na samostalno istraživanje učenika uz učiteljevu pomoć.

Treba se pronaći ravnoteža između hijerarhije, poslušnosti, slobode i stvaralaštva djeteta koja nije moguća pod prisilom u obitelji i školi. Nešto što se čini jednostavno i prirodno samo po sebi, u biti je u isto vrijeme neuhvatljivo i neodredivo. Suvremeni cilj

današnjeg doba u obitelji i školi je stvoriti slobodne, neovisne, civilizirane, obazrive, građanske i stvaralački usmjerene mlade ljude s vlastitim stavom, stvaralaštvom, mudrošću, slobodom, ljubavlju i sposobnosti u odnosima s roditeljima, odgajateljima, učiteljima, socijalnom okolinom, vršnjacima te svim drugim osobama u društvu. Krajnji cilj je izgraditi građanske i stvaralačke mlade ljude na svim obrazovnim razinama, počevši od predškolske dobi do školske i roditeljske dobi. Nadalje, cilj je također osposobiti učenika za stalni odgoj i obrazovanje. Učenici stječu radne navike, neovisnost, kontinuitet, konstantnu radoznalost i korištenja različitih medija. Primarno obrazovanje je osnova za daljnji samoodgoj i samoobrazovanje. U vremenu gdje je znanost i tehnologija izuzetno napredovala, učenike se mora pripremiti na kontinuirani odgoj i obrazovanje. Iz tih razloga oni moraju sami stvarati znanje, a ne samo usvajati tuđa. Odgoj se mora prilagoditi vremenu u kojemu se nalazi i zato nikada neće biti u potpunosti jasno definiran. Međutim, nužno je u tom pogledu odgajati djecu i pripremati ih na istraživanje, planiranje, otkrivanje i stvaralaštvo. Filozofija odgoja je bitna u promišljanjima o odgoju jer prati njegov razvoj od samog početka ljudskog postojanja te postavlja pitanja o svrhi i metodama odgoja bez kojih ne bi bilo moguće u današnje vrijeme napredovati u odgajanju djece i mladih ljudi.

9. LITERATURA

- Arendt, H. (1991). *Vita activa*. Zagreb: Biblioteka August Cesarec.
- Arendt, H. (1996). *Politički eseji*. Zagreb: Biblioteka Antibarbarus.
- Bosanac, G. (2005). Univerzalnost i rod. *Filozofska istraživanja*, 25 (4), 781-789. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/2456>
- Čehok, I. (1997). *Filozofija odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Čehok, I. (2004). *Filozofija odgoja Eugena Finka*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Dewey, J. (1915). *Vaspitanje i demokratija*. Cetinje: Obod.
- Dmitrievna Demakova, I., Yuryevna Shustova, I., Alexeevna Valeeva, R. (2019). Reconsidered Content of Upbringing in Modern Pedagogy. *V International Forum on Teacher Education*, 907-914 doi:10.3897/ap.1.e0861 Preuzeto s [file:///C:/Users/jelen/Downloads/AP_article_22139_en_1%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/jelen/Downloads/AP_article_22139_en_1%20(3).pdf)
- Fromm, E. (1986). *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed.
- Golubović, A. (2010). Filozofija odgoja. *Riječki teološki časopis*, 36 (2), 609-624. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/121849>
- Golubović, A. (2018). Učiteljski poziv i odgajanje: razmatranje iz perspektive filozofije odgoja. *Odgojno-obrazovne teme*, 1 (1-2), 141-162. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/211024>
- Gučetić, N. (1998). *Upravljanje obitelji*. Zagreb: Biblioteka Scopus.
- Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. *Društvena istraživanja*, 4 (4-5 (18-19)), 433-449. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/32344>
- Juul, J. (1995). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Naklada Pelago.
- Krznar, T. i Zrno, T.M. (2019). Djelom svjedočiti ljubav. Prilog filozofijsko-religiološki raspravi o odgoju. *Diacovensia*, 27 (1), 169-189. Preuzeto s <https://doi.org/10.31823/d.27.1.8>

- Krznar, T. (2022). »Odgoj i obrazovanje kao fundamentalna društvena djelatnost«. Problemi filozofije odgoja u misli Gordane Bosanac. *Filozofska istraživanja*, 42 (3), 487-502. Preuzeto s <https://doi.org/10.21464/fi42305>
- Ljubetić, M. (2006). Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu. Split: WEB predavanje, Filozofski fakultet.
- Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (67), 13-15. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/124015>
- Maltar Okun, T. (2019). ODGOJ ZA VREDNOTE U ŠKOLI. *Život i škola*, LXV (1-2), 251-259. Preuzeto s <https://doi.org/10.32903/zs.65.1-2.20>
- Mlinarević, V. (2022). Odgoj djeteta i komunikacija roditelja u suvremenim uvjetima. *Nova prisutnost*, XX (1), 133-144. Preuzeto s <https://doi.org/10.31192/np.20.1.9>
- Morin, E. (1999). *Odgoj za budućnost*. Zagreb: Educa.
- Osewska, E. (2015). The Basic Assumptions of Child Upbringing in the Family. Modern Implications. *The Contemporary Family: Local and European Perspectives*, pp. 249–261 Preuzeto s <http://dx.doi.org/10.15633/9788374384414.16>
- Pintar, Ž. (2022). Adultizirano dijete rane i predškolske dobi u suvremenom konceptu odgoja i obrazovanja. *Školski vjesnik*, 71 (1), 186-198. Preuzeto s <https://doi.org/10.38003/sv.71.1.4>
- Polić, M. (1993). *K filozofiji odgoja*. Zagreb: Znamen.
- Polić, M. (2006a). *Činjenice i vrijednosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Polić, M. (2006b). *Filozofija i odgoj u suvremenom društvu*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Raunić, R. (2023). O naravi, smislu i ciljevima nastave filozofije. *Nova prisutnost*, XXI (1), 43-58. Preuzeto s <https://doi.org/10.31192/np.21.1.3>
- Renaut, A. (2015). *Kraj autoriteta*. Zagreb: TIMpress.
- Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Zagreb: Tonimir.

Subotić, M. i Golubović, A. (2022). Ključni aspekti promišljanja o odgoju u filozofiji Johna Deweya. *Metodički ogledi*, 29 (2), 11-33. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/296360>

Vuk-Pavlović, P. (1996). *Filozofija odgoja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

A handwritten signature in black ink, written over a horizontal line. The signature is cursive and appears to be 'Jelena'.

(vlastoručni potpis studenta)